

*Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: ai.zhomartkyzy@gmail.com)*

Қазақстандағы инклюзивті білім беру – мектепке дейінгі ұйымдар: әлеуметтанулық талдау

Аңдатпа. Мақалада Алматы қаласының ерекше балаларға арналған мектепке дейінгі мекемесінде 2021 жылдың аяғы мен 2022 жылдың басында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері келтірілген. Зерттеуде сандық және сапалық әдістер қолданылды (сауалнама және фокус-топтар). Іріктеу квота болып табылады. Сауалнамаға 18 респондент қатысты (10 оқушының ата-анасы, 8 оқытушы). Инклюзивті білім беру процесіне қатысатын оқытушылармен фокус-топ өткізілді. Зерттеу инклюзивті білім беру қазақстандық білім беру жүйесіндегі жаңа құбылыс екенін тіркеді. Көптеген мемлекеттік мектепке дейінгі мекемелерде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру қиын. Зерттеу респонденттердің инклюзивті білімге қатысты аумақтық айырмашылықтарын анықтады. Зерттеудің міндеттерінің бірі инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға кедергі келтіретін мәселелерді талдау болды. Мәселелердің төрт тобы анықталды: ресурстық, жүйелік, ұйымдастырушылық және білім беру процесі субъектілерінің өзара әрекеттесу мәселелері. Автор өңірдің мектепке дейінгі ұйымдарында инклюзивті білім беруді табысты енгізудің негізгі міндеті осы бағытты іске асыру бойынша оқытушылардың кәсіптік даярлығын және оқу бағдарламасын ұйымдастыру қажеттілігі болып табылады деген қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, білім әлеуметтануы, мектепке дейінгі білім беру, денсаулығында ауытқуы бар балалар, оқытушылар, ата-аналар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-142-1-460-472>

Кіріспе

Қазіргі әлемде, оның ішінде Қазақстанда да денсаулығы бұзылған балалар, сондай-ақ мүгедек балалар санының артуы байқалады. Осы себептерге байланысты мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру дамыған және дамушы елдердегі маңызды әлеуметтік мәселелердің бірі болып табылады. Мұндай балалар үшін арнайы оқу жағдайлары бар мамандандырылған мектептер құрылды. Балалармен психологтар, дәрігерлер, арнайы дайындалған педагогтар жұмыс істеді. Алайда, мамандандырылған білім беру мекемелерінде мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту тәжірибесі бірқатар кемшіліктерді көрсетті. Біріншіден, көптеген жолдармен бұл балалар қоғамнан оқшауланды, олардың әлеуметтенуі денсаулығында ауытқулары жоқ балалармен қарым-қатынас болмаған кезде олар үшін арнайы құрылған жасанды ортада өтті. Екіншіден, бұл білім беру нарығында мүмкіндігі шектеулі балалардың бәсекеге қабілеттілігінің болмауына әкелді. Үшіншіден, мүмкіндігі шектеулі балалар білімге бей-жай қарамайды және басқалар сияқты сәтті оқи алмайды деп есептелді. Төртіншіден, көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда мүгедектігі бар адамдарға төзімділіктің болмауы қоғамның дені сау және мүгедектерге бөлінуіне, соңғыларының

бөлінуіне әкелді.

2000 жылдары инклюзивті білім беру жүйесінің пайда болуы, бір жағынан, ерекше қажеттіліктері бар балаларға (мүгедек балаларға) және мүгедек балаларға қатысты кемсітушілікті жеңу жолындағы маңызды қадам болып табылады, ал екінші жағынан мұғалімдерге, балаларға және олардың ата-аналарына көптеген қиындықтар туғызды. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру саясаты бүгінде бүкіл әлемде қоғамның барлық әлеуметтік топтары үшін білімге қол жеткізуді талап ететін адам құқықтары күн тәртібінің бөлігі ретінде қабылданады. Ф. Армстронг пен Л. Бартон атап өткендей, " инклюзивті білім көптеген оқу орындары мен оқытушыларды мектептердегі Мәдениеттер мен процедураларды өзгерту жобаларын бастауға шабыттандырған жетекші идеяға айналады және болып қала береді оларға әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар және денсаулық деңгейі әртүрлі балаларды оқыту " [1]. Сонымен қатар, бүкіл әлемде инклюзивті білім беруді оның барлық мүшелері үшін тең құқықты инклюзивті қоғам құрудың маңызды құралдарының бірі ретінде жүзеге асыру үшін бірнеше бастамалар болды. Инклюзивті қоғамның талаптары адам құқықтары, теңдік, әділеттік және сегрегацияға қарсы күрес болып табылады. Осы құнды ғылымдардың барлығы инклюзивті білім беру саясатында және тике практикасында басты рөл атқарады [1].

Инклюзивті білім беру тарихы "адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясынан" (1948) басталады, онда әр адамның құқығы бар екендігі көрсетілген. Инклюзивті білім беру мәселелері әртүрлі конференциялар мен форумдарда талқыланды [2-5]. Қазақстанда бұл бағыт жақында пайда болды.

XXI ғасырдың басында басталған білім беру жүйесінің өзгеруі мектептердің жаңа түрлерінің дамуына ықпал етті және инклюзивті білім беру құбылысының пайда болуына әкелді. "Инклюзивті білім беру" тіркесі термині ретінде Қазақстанда 1999 жылы Түзету педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығының арқасында пайда болды, ол кезде ЮНЕСКО - мен бірлесіп инклюзивті білім беру жобасы іске асырылды, ал 2002 жылы Сорос Қорының қолдауымен Қазақстан инклюзивті білім беру бойынша ғылыми-практикалық конференция өткізді. Осы кезден бастап мемлекеттің саясаты арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау жүйесін құруға бағытталған. Көптеген заңнамалық және нормативтік актілер қабылданды, балаларды дамыту орталықтары барлық жерде құрылуда, демеушілік көмек көрсетіледі ("балалық шақтағы салыстырмалы түрде төмен шығындармен инвестициялар адамның бүкіл өмірлік циклі бойына, ол үшін ғана емес, қоғам мен тұтастай экономика үшін де пайда әкелуі мүмкін") және қайырымдылық қорлары (ең белсендісі қазіргі уақытта "Асыл Мирас" қайырымдылық қоры болып табылады: "балалық шаққа салынған инвестициялар тең құқылы, инклюзивті қоғамды дамытуға көмектеседі, адамдардың елдің экономикалық дамуына белсенді және тиімді қатысуына жағдай жасайды") [1]. Осы іс-шаралардың барлығы балаларды, ата-аналарды, еліміздің барлық азаматтарын Инклюзия идеясын қабылдауға және Қазақстанда инклюзивті білім беруді табысты дамыту үшін іргетас құруға дайындауға бағытталған.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2021 жылғы 26 маусымда "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Заңға қол қойды. Мемлекет ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға олардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі шегінде білім алу үшін жағдай жасауға міндеттенеді (8-бап, 1-1-т.). Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы оқу бағдарламалары әзірленуде. Мектепке дейінгі және орта мектептегі білім беру ұйымдары заң бойынша оларға қызмет көрсету аумағында тұратын барлық балаларды, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қабылдауы тиіс (26-бап, 2-т.).

Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, 2025 жылға қарай мектептердің, балабақшалардың 100% - ы және колледждер мен жоғары оқу орындарының 70% - ы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауы тиіс.

Зерттеу әдістері

Соңғы отыз жыл ішінде әртүрлі ғылыми басқармалар бойынша кәсіби басылымдарда инклюзивті білім беру тұжырымдамасына деген қызығушылықтың артуы байқалды. Көбінесе бұл пән психология саласында зерттеледі, көптеген басылымдар қолданбалы болып табылады. Ерекше денсаулық қажеттіліктері бар балаларды оқытуды зерттейтін алғашқы зерттеушілердің бірі - Л.С. Выготский, ол мүгедектіктің әлеуметтік-мәдени сипатқа ие екенін және әлеуметтік контексте қарастырылған кезде ғана құбылыс ретінде көрінетінін атап өтті. Л.С.Выготский ерекше қажеттіліктері бар баланың жоғары психикалық функциялары мен жеке басын дамыту міндеті шынымен сараланған оқу ортасын қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылуы мүмкін, бірақ сау балалармен интеграцияланған кезде. Осылайша, ол алғаш рет интеграцияланған оқыту идеясын дамытты [9], осылайша болашақта инклюзивті білім беру тұжырымдамасының пайда болуына негіз қалады. Бірқатар ғалымдар мүгедек балалардың жеке басына, олардың дағдылары мен әлеуметтік қызметін дамытуға үлкен көңіл бөледі [10; 11]. Әлеуметтік когнитивизм теориясы немесе әлеуметтік оқыту теориясы аясында А. Бандураның айтуынша, адамдардағы оқыту негізінен модельдеу, бақылау және еліктеу процестерімен анықталмайды. Бұл әсіресе мүмкіндігі шектеулі балалар үшін өте маңызды дені сау балалармен қарым-қатынас жасай отырып, қажетті дағдыларды игереді [12]. Педагогика саласындағы осы мәселенің көптеген зерттеушілері мамандандырылған білім беруден бас тарту және оны инклюзивті білім берумен алмастыру қажеттілігін табанды түрде айтады. Т.Бут атап өткендей, инклюзивті педагогиканың мәні "оқушылар арасындағы айырмашылықтарды адам дамуының қарапайым объектілері ретінде тану" болып табылады [13, 221-бет].

Айта кету керек, Батыста қазіргі таңда көптеген психологиялық және әлеуметтанулық зерттеулер жүргізілуде, онда инклюзивті білім беру көбінесе мүгедек балаларды мамандандырылған мектептерден жалпы білім беретін мектептерге "беру"

үшін интеграциялық процестің бір түрі ретінде қарастырылады [15]. Интеграция мәселесі туралы айта отырып, С.Форлин инклюзивті білім беруді "тек академиялық мәселелер бойынша ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік аспектілер бойынша мектептерді жақсарту құралы ретінде қарастыруға болатындығын атап өтті. ...арнайы қажеттіліктері бар балаларды мектептерге қосу принциптері мектептерді сабақ пен оқу үшін де, әлеуметтік қызмет үшін де жақсы орындарға айналдыру мақсатын көздеу" [17]. Осылайша, бір жағынан, бұл анықтама балалардың оқу процесін ескереді. Екінші жағынан, инклюзивті білім олардың әлеуметтік қызметін қамтиды. Дж.Смит негізгі ағын моделінде оны сипаттайтын үш элементті анықтады: мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған қызмет түрлерінің үздіксіздігі, тұрақты сабақтардан "шеттетілген" балалар санының азаюы және мамандандырылған бөлмелерде емес, қарапайым сыныптарда арнайы қызмет көрсетудің артуы [16]. негізінде біз инклюзивті білім беру мүгедек балалар мен қарапайым білім беру мекемелерінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуды білдіретінін көреміз.

Зерттеу 2021 жылдың соңында Алматы қаласының мектепке дейінгі ұйымдарында жүргізілді. Зерттеу нысаны дені сау балалар мен мүмкіндігі шектеулі балалардың 18 ата-анасы және Алматы қаласының 10 мектепке дейінгі білім беру мұғалімдері мен түзету педагогтары болды. Зерттеу пәні мектепке дейінгі мекемелердегі инклюзивті білім беру жағдайын зерттеу болды мақаланың мақсаты — мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беруді жүзеге асырумен байланысты мәселелердің ерекшеліктерін ашу. Зерттеуде қолданылатын әдістер инклюзивті білім берудің социологиялық жағдайын талдаудың сандық және сапалық стратегияларын біріктіреді. Зерттеу нәтижелері мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары мен дені сау балалардың ата-аналарына әлеуметтік сауалнама (тарату сауалнамасы) әдісімен алынды (іріктеме көлемі-18 адам, респонденттерді іріктеу тәсілі-көп сатылы квоталық іріктеу, квоталанатын белгілер — жынысы, жасы, білім деңгейі, әлеуметтік мәртебесі, тұратын аумағы) және оқытушылар (іріктеу көлемі — жынысы, жасы, деңгейі бойынша білімі, жұмыс өтілі, тұратын аумағы). Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 93% - ы әйелдер, 7% - ы ер адамдар. Жұмыс өтілі бойынша: 10 жылға дейін — педагогтардың 23,3%; 10 жылдан 20 жылға дейін — 20,8%; 20 жылдан 30 жылға дейін — респонденттердің 33,6% және 30 жылдан астам — 22,3%.

Талқылау

Зерттеудің негізгі гипотезасы қазақстандық мектептерде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру білім беру процесінің субъектілері арасындағы (педагогтар, педагогтар мен балалардың ата-аналары, педагогтар мен балалар және т.б. арасындағы) өзара іс-қимыл проблемаларына, сондай-ақ ресурстық, жүйелік және ұйымдастырушылық сипаттағы проблемаларға байланысты қиындайды. Гипотеза респонденттердің жасы, білім деңгейі, тәжірибесі, аумақтық айырмашылықтары, олардың қызметі және мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға деген көзқарасы арасындағы корреляцияның болуы/болмауы арқылы тексерілді. Фокус-топтар

инклюзивті білім беру процесіне тұрақты негізде тартылған оқытушылармен өткізілді. Зерттеу барысында бізді ең алдымен мектепке дейінгі мекемеде инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға кедергі келтіретін мәселелер туралы мұғалімдердің пікірі қызықтырды. Зерттеу бірнеше проблемалар тобын анықтады: білім беру процесінің субъектілері арасындағы ресурстық, жүйелік, ұйымдастырушылық, өзара әрекеттесу мәселелері.

Нәтижелер

Алматы қаласы мысалында мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беруді іске асыру жолындағы анықталған проблемалар

Ресурстық мәселелер

Ресурстық проблемалар деп біз инклюзивті білім берудің еңбек ресурстарымен қамтамасыз етілуін түсінеміз (тарбейінді мамандардың болмауы, мұғалімдердің тәжірибесі, білімі, дағдыларының болмауына байланысты мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедек балаларды дамыту жөніндегі функцияларды жеткіліксіз орындауы). Ресурстық мәселелер, біздің көзқарас, инновацияға қатысты ерекше қызығушылық тудыруы мүмкін, өйткені бұл көрсеткіштер көбінесе өзгерістердің баяулауын көрсетеді даму процесі туралы. Респондент-мұғалімдердің 73,8%-ы ерекше қажеттіліктері бар балалар мен мүгедек балалар денсаулығы бұзылмаған балалармен бірге оқитын сабақтарға дайындалу үшін көбірек уақыт пен күш қажет екенін атап өтті. Респонденттердің 45,9% - ы ерекше қажеттіліктері бар балалар мен мүгедек балалардың білім жетістіктерін бағалаудың жалпы тәсілдері жоқ екенін атап өтті. Респонденттердің 33,6%-ы инклюзивті білім беруді іске асырудағы негізгі кедергілердің бірі болып табылатын әдістемелік материалдардың, балалардың қызметін бағалау жөніндегі нұсқаулықтардың және т.б. болмауына байланысты ерекше қажеттіліктері бар балалармен және мүгедек балалармен жұмыс істеу мүмкіндігі жоқ екенін айтты. Инклюзивті білім беру проблемалары арасында сауалнамаға қатысқан әрбір екінші адам оны мектепке дейінгі ұйымдарда енгізу тәжірибесі денсаулыққа қатысты шектеулері жоқ балаларды оқытудың теріс нәтижесін көрсетті. Бірақ біздің зерттеуіміз оқытушылардың жұмыс өтілі неғұрлым көп болса, соғұрлым олар инклюзивті білім беруге қатысқысы келетінін көрсетті.

Зерттеу көрсеткендей, мұғалімдердің көпшілігі ерекше қажеттіліктері бар студенттерге тиімді оқыту әдістерін қалай қолдану керектігін білмейді. Бұл мәселені респонденттердің 63% көрсетті. Зерттеу С.Форлиннің "оқыту әдістеріне байланысты мұғалімдердің білімінің жетіспеушілігі интегративті және инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы негізгі кедергілердің бірі" деген пікірін қатты растады [17, 238-бет]. Мектептер мен мектепке дейінгі мекемелерде инклюзивті білім беруді іске асыру кезінде ресурстық проблемалардың болуын Қарағандылық зерттеушілер Н.В.Дениварова, М.К. Абдрешева [27] көрсетеді, бұл Қазақстанның инклюзивті білім берудің қалыптасу жолындағы проблемаларын айғақтайды. Айта кету керек, соңғы

онжылдықта инклюзивті білім беруді жүзеге асыру процесі басталды. Негізгі ресурстық проблемалардың бірі-мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу дағдылары мен дағдылары бар мұғалімдер мен тар бейінді мамандардың жетіспеушілігі. Бұл сонымен қатар аймақтағы инклюзивті білім берудегі маңызды кедергілердің бірі болып табылады. Респонденттердің 68,6% - ы тар бейінді мамандардың (психологтар, АВА мамандары, нейропсихологтар, әлеуметтік педагогтар, тьюторлар және т. б.) жоқтығын атап өтті.

Ұйымдастырушылық мәселелер

Зерттеу көрсеткендей, ұйымдастырушылық проблемалар — бірқатар мектепке дейінгі мекемелер мен түзету орталықтарында инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін жағдайлардың болмауы — қазіргі Қазақстанда шешуші болып табылады. Зерттеу барысында біз мұғалімдер мен балалардың ата-аналары ерекше қажеттіліктері бар балалар мен мүгедек балаларға арналған инклюзивті білім беру жағдайларын қалай бағалайтынын қарастырдық. Респонденттерге (мұғалімдер мен балалардың ата-аналарына) материалдық, техникалық бағалау ұсынылды,

Кадрлық, бағдарламалық-әдіснамалық және оқу-әдістемелік шарттар, сондай-ақ жалпы бес баддық шкала бойынша Инклюзивті білім беру үшін жағдайлардың сапасы. Дәл осындай шарттарды фокус-топтардың қатысушылары бағалады. Сауалнама респонденттердің материалдық жағдайларға ең төменгі баға бергенін көрсетті (67% — мұғалімдер, 80% — мүмкіндігі шектеулі балалардың ата — аналары), техникалық (69,6%-мұғалімдер, 80% — балалардың ата-аналары), әдістемелік және оқу-әдістемелік (75% - мұғалімдер), сондай-ақ жалпы инклюзивті білім беруді енгізу үшін жағдайлардың сапасы (72,7%). Оқытушылар құрамы жоғары рейтингке ие болды. Респонденттердің жартысы (51%) оқыту сапасы инклюзивті білімге әсер ететін маңызды шарт екенін көрсетті. Зерттеу респонденттердің ұзақтығына байланысты инклюзивті білім беруді енгізу шарттарын бағалауында айтарлықтай айырмашылықтарды анықтаған жоқ.

Білім беру процесінің субъектілері арасындағы өзара іс-қимыл мәселелері

Зерттеу барысында біз мектепке дейінгі мекемелерде инклюзивті білім берудің қалыптасуына әсер ететін проблеманы — мұғалімдер мен ата-аналар арасында, мүмкіндігі шектеулі балалар мен денсаулығы шектеулі балалар арасында тиісті өзара әрекеттесудің болмауын атап өттік. Құндылық қақтығыстары білім беру процесінің субъектілерінің әдеттегі өзара әрекеттесуінің бұзылуы сыныпта мүмкіндігі шектеулі балалар пайда болған кезде айқын болады. Мұны әрбір үшінші респондент көрсетті. Инклюзивті білім беру инновациясы ретінде енгізілген кезде құндылықтардың әртүрлілігі проблемаға айналады өйткені ол білім берудегі түбегейлі өзгеріске ұқсайды. Мұғалімдер, тіпті мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары да бұл жаңалықтарды әрдайым құптай бермейді. 2010 жылы Ұлыбритания мектептерінде А.Аврамис пен П. Бейлис [10] жүргізген зерттеу нәтижелері біздің зерттеу нәтижелерімен расталады. Бұл әрбір үшінші ата-ана баласының денсаулығына байланысты проблемалар бар екенін жасыруға тырысатынын көрсетті: *“Сіздің және ата-анаңыздың құндылықтары әртүрлі болған кезде, оның қажеттіліктерін білмей, баламен*

жұмыс істеу өте қиын. Баланы білім беру ортасына біріктіру өте қиын, бірақ ата — ананың міндеті-олардың ерекше қажеттіліктерін жасыру, оны бәріне ұқсату. Ал біздің міндетіміз-осы стандартты емес баламен жұмыс істеу тәсілін, әдістерін табу "(А.Г., оқытушы жұмыс өтілі 29 жыл); "Мүмкіндігінше аз адамдардың балаларының денсаулығына қатысты мәселелер туралы білгісі келетін ата-аналарды түсінуге болады. Біздің балалар мұндай балаларға төзімді емес. Көбінесе оларды кемсітеді және тіпті мазақ етеді. Бірақ мектепте біз (мұғалімдер) баланың сабаққа сәтті бейімделуі үшін бұл туралы білуіміз керек. Мұғалімдер мен ата-аналар бір бағытта қозғалса, жұмыс істеу оңайырақ болады. Ол туралы көп білмесеңіз, мұндай баламен қалай жұмыс істеу керек? Біз бен ата-аналардың арасында толық түсіністік болуы керек" (А.Д., оқытушы, жұмыс өтілі 6 жыл). Осылайша, осы мәселені қарастыра отырып, біз мектепке дейінгі мекемелерінде инклюзивті білім беруді енгізумен байланысты тағы бір маңызды проблемаға — мүгедек балалар мен мүмкіндігі шектеулі балаларды стигматизациялауға көшеміз, бұл қосымша зерттеуді қажет етеді. Біз инклюзивті білім беруді енгізуге кедергі келтіретін кейбір нақты мәселелерді, сондай-ақ Мектепке дейінгі мұғалімдер мен ата-аналардың оларға деген көзқарасын атап өтуге тырыстық. Әрі қарай зерттеу мұғалімдердің, балалардың және олардың ата-аналарының елдің әртүрлі аймақтарындағы инклюзивті білімге қатынасын салыстырмалы талдауға арналуы керек.

Қорытынды

Зерттеу көрсеткендей, инклюзивті білім беру қазақстандық білім беру жүйесіндегі жаңа құбылыс болып табылады. Ол соңғы бес жылда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында енгізіле бастады және өте қиын болып жатыр. Көптеген мекемелер үшін бұл шындыққа қарағанда миф болып қала береді. Салыстырмалы талдау көрсеткендей, Еуропа елдерінде (Ұлыбритания, Испания және т.б.) және АҚШ-та инклюзивті білім беруді ертерек жүзеге асыруға қарамастан және осы елдерде оны енгізу белгілі бір қиындықтарды жеңумен қатар жүреді.

Зерттеу аймақтың көптеген білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға кедергі келтіретін бірқатар мәселелерді анықтады. Біріншіден, ресурстық мәселелер: тәжірибенің, білімнің, дағдылардың болмауына байланысты мұғалімдердің функцияларды жеткіліксіз орындауы, сондай-ақ Мектепке дейінгі мекемелердің көпшілігінде, әсіресе шағын қалалар мен ауылдық жерлердегі мектепке дейінгі мекемелерде тар бейінді мамандардың болмауы. Екіншіден, білім беру жүйесін бюрократияландыру. Үшіншіден, ұйымдастырушылық мәселелер: қажетті жағдайлардың болмауы. Төртіншіден, білім беру процесінің субъектілерінің өзара әрекеттесуіне байланысты проблемалар, мысалы, мұғалімдер мен ата-аналар арасында тиісті байланыстың болмауы. Қазақстан мүгедек балалар мен мүгедек балаларды оқытудағы кедергілерді жоюға бағытталған инклюзивті білім беру саясатын қабылдады. Алайда, бүгінгі таңда жалпы білім беретін мектепке дейінгі ұйымдардың (кәсіптік, психологиялық және әдістемелік және т.б.) педагогтарының ерекше білім беру

қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайын мәселесі өткір түр, инклюзивті салада жұмыс істеу үшін мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерінің жетіспеушілігі байқалады. Зерттеу барысында осы мәселе бойынша Оқытушыларды оқыту қажет екендігі анықталды. Жоғарыда аталған проблема қазіргі Қазақстанда инклюзивті білім беруді табысты енгізу үшін маңызды болып табылады, бірақ оны шындыққа айналдыру үшін оған байланысты жоғарыда аталған мәселелерді шешу үшін іске асыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Barton L., Armstrong F. Policy, experience and change: Cross-cultural reflections on inclusive education. Dordrecht. Netherlands: Springer, 2007. – 357 p.
2. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. – The Policy Press University of Bristol, 2002. – 455 p.
3. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education // Journal of Economic Theory. – 2022. – Vol. 21. – P. 265-293.
4. Convention on the Rights of Persons with Disabilitieshe wealth residual. NBER Working Paper No. 21189. [Электронды ресурc] – URL: <http://www.nber.org/papers/w21189> (өтініш берілген күн: 01.02.2023).
5. The Dakar Framework of Action.NBER Working Paper No. 21189. [Электронды ресурc] – URL: <http://www.nber.org/papers/w21189> (өтініш берілген күн: 01.02.2023).
6. ҚР Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ. [Электронды ресурc] – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/455113?lang=ru> (өтініш берілген күн:12.01.2023).
7. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ұлттық білім академиясы, 2015. – 13 б.
8. Болат Өтемұратовтың «Асыл Мирас» Қайырымдылық Қоры. [Электронды ресурc] – URL: <http://asylmiras.org/> (өтініш берілген күн: 12.01.2023).
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Психолог, 2001. – 536 б.
10. Guskey R.T. Defining Student’s Achievement. In International Guide to Student Achievement. – London: Routledge, 2013. – 3-24 p.
11. Avramidis E., Bayliss P., Burden R. A survey into mainstream teachers’ attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local authority // Educational Psychology. – 2000. – Vol. 20. No. 2. – P. 191-211.
12. Bandura A. Social Learning Theory // Englewood Cliffs. – Prentice Hall, 1997. – 397 p.
13. Booth T. From special education to inclusion and exclusion in education. Theoretical Perspectives on Special Education / Norway, Kristiansand Høyskole. – Forlaget: Norwegian Academic Press, 1998. – 198 p.
14. Florian L. Towards an inclusive pedagogy. Psychology for Inclusive Education: new directions in theory and practice. – London: Routledge, 2008. – 14-31 p.

15. Vincett K., Cremin H., Thomas G. Teachers and Assistants Working Together. – Maidenhead: Open University Press, 2005. – 348 p.

16. Smith J.D. Inclusion: Schools for All Students. Wadsworth Publishing Company. – Belmont, 1998. – 435 p.

17. Forlin C. Inclusion: identifying potential stressors for regular class teachers // Educational Research. – 2001. – Vol. 43, – No. 3. – P. 235-245.

18. Grunt E.V. Russian school teachers attitude towards inclusive education: regional aspect // SGEM International Multidisciplinary Scientific Conference on Social sciences and Arts. – 2017. – Vol. 3. – No. 3. – P. 645-652.

19. Бородкина О.И. Мүгедектердің әлеуметтік интеграциясы әлеуметтік саясаттың бағыты ретінде Ресейде (Санкт-Петербургтегі социологиялық зерттеу нәтижелері бойынша): XIII сәуір экономика мен қоғамның даму мәселелері жөніндегі халықаралық конференция. – Ресей, 2012. Б. 11-19.

20. Романов П.В., Ярская-Смирнова Е.Р. Мүмкіндігі шектеулі жандар үшін жоғары білімнің қол жетімділігі мәселесі // әлеуметтанулық зерттеулер. – 2005. – № 10. – 48-56 б.

21. Левитская А.А. Ресейдегі инклюзивті білім берудің жағдайы мен болашағы. Тікелей білім беруді енгізу: білім беру саясаты мен жүйесін жетілдіру мәселелері: Халықаралық конференцияның материалдары, 19-20 маусым 2008 ж. – Санкт-Петербург, 2008. – Б. 143-148.

22. Кузнецова Л.В. Қоса оқыту мәдениетін" құру-инклюзивті тәуекелдердің алдын алу білім беру // Инклюзивті білім беру. – Мәскеу: "Мектеп кітабы" орталығы, 2010. – 37-43 б.

23. Гавришина О.Н., Певнева И.В. ЖОО-да инклюзивті білім беруді тиімді іске асыруға қойылатын сын-қатерлер мен талаптар // Қазіргі заманғы білім. – 2017. – № 1. – Б. 112-117.

24. Бучина О.В. Ярославль облысындағы инклюзивті білім беруді интеграциялау мәселелері. Әдістеме, практика, технология: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалы. – Мәскеу: МГППУ, 2011. – Б. 89-95.

25. Михальченко К.А. инклюзивті білім-мәселелер және шешу жолдары // Қазіргі әлемдегі білім беру практикасы: материал халықаралық. ғылымдар. конф. – Санкт-Петербург: Реноме, 2012. – Б. 77-79.

26. Chiner E., Cardona M. Inclusive education in Spain: How do skills, resources and supports affect regular education teachers' perceptions of inclusive education? // Journal of Inclusive education. – 2013. – Vol. 17. – No. 5. – 526-541.

27. Denivarova N.V., Abdresheva M.K. Some Peculiarities of Inclusive Education in Kazakhstan// Kazirgi gylym men prektika maseleleri. – Tambov: TMTU, 2015. – 162 p.

А.Ж. Мақұлбек

Международный университет информационных технологий, Алматы, Казахстан

Инклюзивное образование в Казахстане - дошкольные организации:

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье представлены результаты социологического исследования, проведенного в конце 2021 и начале 2022 года в дошкольном учреждении для особых детей г. Алматы. В исследовании использовались количественные и качественные методы (опросы и фокус-группы). В опросе приняли участие 18 респондентов (10 родителей учащихся, 8 учителей). Была проведена фокус-группа с учителями, участвующими в процессе инклюзивного образования. В результате исследования установлено, что инклюзивное образование является новым явлением в системе образования Казахстана. Инклюзивное образование сложно внедрить во многих государственных дошкольных учреждениях. В ходе исследования были выявлены территориальные различия респондентов по инклюзивному образованию. Одной из задач исследования был анализ проблем, препятствующих внедрению инклюзивного образования. Выявлены четыре группы проблем: ресурсные, системные, организационные и проблемы взаимодействия субъектов образовательного процесса. Автор делает вывод, что основной задачей успешного внедрения инклюзивного образования в дошкольных организациях региона является необходимость организации профессиональной подготовки педагогов и учебных программ для реализации этого направления.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социология образования, дошкольное образование, дети с нарушениями здоровья, педагоги, родители.

A.Zh. Makulbek

International University of Information Technologies, Almaty, Kazakhstan

Inclusive education in Kazakhstan - preschool organizations: sociological analysis

Abstract. The article presents the results of a sociological study conducted at the end of 2021 and the beginning of 2022 in a preschool institution for special children in Almaty. Quantitative and qualitative methods were used in the research (survey and focus groups). 18 respondents took part in the survey (10 parents of students, 8 teachers). A focus group was held with teachers involved in the inclusive education process. The study found that inclusive education is a new phenomenon in Kazakhstan's education system. It is difficult to implement inclusive education in many public preschools. The study revealed territorial differences among respondents regarding inclusive education. One of the objectives of the study was to analyze the problems that hinder the implementation of inclusive education. Four groups of problems were identified: resource, system, organizational, and interaction problems of subjects of the educational process. The author concludes that the main task of successfully introducing inclusive education in preschool organizations of the region is the need to organize professional training of teachers and curriculum for the implementation of this direction.

Keywords: inclusive education, sociology of education, preschool education, children with health disorders, teachers, parents.

References

1. Barton L., Armstrong F. Policy, experience and change: Cross-cultural reflections on inclusive education. Dordrecht (Netherlands, Springer, 2007, 357 p.).
2. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (The Policy Press University of Bristol, 2002, 455 p.).
3. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, *Journal of Economic Theory*, 21, 265-293 (2022).
4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities wealth residual. NBER Working Paper No. 21189. [Electronic resource] – Available at: <http://www.nber.org/papers/w21189> (Accessed: 01.02.2023).
5. The Dakar Framework of Action. NBER Working Paper No. 21189. [Electronic resource] – Available at: <http://www.nber.org/papers/w21189> (Accessed: 01.02.2023).
6. KR Prezidentinin 2010 zhylygy 7 zheltoksandary №1118 ZHarlygyymen bекитilgen Kazakstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2011-2020 ZHYLDARGA ARNALGAN MEMLEKETTİK BAGDARLAMASY [STATE PROGRAM FOR THE YEARS 2011-2020 for the development of education in the Republic of Kazakhstan, approved by Decree No. 1118 of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010]. [Electronic resource] – Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/455113?lang=ru> (Accessed:12.01.2023). [in Kazakh]
7. Kazakstan Respublikasynda inklyuzivti bilim berudi damytudyn tuzhyrymdamalyk tasilderi [Conceptual approaches to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan] (Astana: Ul'tyк bilim akademiya, 2015, 13 b.) [Astana: National Academy of Education, 2015, 13 p.]. [in Kazakh]
8. Bolat Otemuratovtyn «Asyl Miras» Kajyrymdylyk Kory [Bolat Utemuratov's "Asyl Miras" Charitable Fund]. [Electronic resource] – Available at: <http://asylmiras.org/> (Accessed at: 12.01.2023). [in Kazakh]
9. Vygotskij L.S. Pedagogicheskaya psihologiya [Pedagogical psychology] (Moskva: Psiholog, 2001, 536 b.) [Moscow: Psychologist, 2001, 536 p.]. [in Russian]
10. Guskey R.T. Defining Student's Achievement. In *International Guide to Student Achievement* (London: Routledge, 2013, 3-24 p.).
11. Avramidis E., Bayliss P., Burden R. A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local authority, *Educational Psychology*, 20(2), 191-211 (2000).
12. Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs (Prentice Hall, 1997, 397 p.).
13. Booth T. *From special education to inclusion and exclusion in education. Theoretical Perspectives on Special Education*. Norway, Kristiansand Høyskole (Forlaget: Norwegian

Academic Press, 1998, 198 p.).

14. Florian L. Towards an inclusive pedagogy. *Psychology for Inclusive Education: new directions in theory and practice* (London: Routledge, 2008, 14-31 p.).

15. Vincett K., Cremin H., Thomas G. *Teachers and Assistants Working Together* (Maidenhead: Open University Press, 2005, 348 p.).

16. Smith J.D. *Inclusion: Schools for All Students*. Wadsworth Publishing Company (Belmont, 1998, 435 p.).

17. Forlin C. Inclusion: identifying potential stressors for regular class teachers, *Educational Research*, 43(3), 235-245 (2001).

18. Grunt E.V. Russian school teachers attitude towards inclusive education: regional aspect, *SGEM International Multidisciplinary Scientific Conference on Social sciences and Arts*, 3(3) 645-652 (2017).

19. Borodkina O.I. Mугedekterdin aleumettik integraciyasy aleumettik sayasattyn bagyty retinde Resejde (Sankt-Peterburgtegi sociologiyalyk zertteu natizheleri bojynsha): XIII sauir ekonomika men kořamnyn damu maseleleri zhonindegi halykaralyk konferenciya, Resej [Social integration of the disabled as a direction of social policy in Russia (according to the results of sociological research in St. Petersburg): April 13th international conference on issues of economic and social development, Russia], 11-19 (2012). [in Kazakh]

20. Romanov P.V., YArskaya-Smirnova E.R. Mumkindigi shekteuli zhandar ushin zhogary bilimniң kol zhetimdiligi maselesi, aleumettanulyk zertteuler [The problem of access to higher education for people with disabilities, sociological research], 10, 48-56 (2005). [in Kazakh]

21. Levitskaya A.A. Resejdegi inklyuzivti bilim berudin zhagdajy men bolashagy. Tikelej bilim berudi engizu: bilim beru sayasaty men zhujesin zhetildiru maseleleri: Halykaralyk konferenciyanyn materialdary, Sankt-Peterburg [The state and future of inclusive education in Russia. Implementation of direct education: problems of improving education policy and system: Proceedings of the International Conference, St. Petersburg], 143-148 (2008). [in Kazakh]

22. Kuznecova L.V. Kosa okytu madenietin kuru-inklyuzivti tauekelderдин aldyn alu bilim beru. Inklyuzivti bilim beru [Creating a co-educational culture-inclusive risk prevention education. Inclusive education] (Maskeu: "Mektep kitaby" ortalygy, 2010, 37-43 b.) [Moscow: "School book" center, 2010, 37-43 p.]. [in Kazakh]

23. Gavrishina O.N., Pevneva I.V. ZHOO-da inklyuzivti bilim berudi tiimdi iske asyruga kojylatyn syn-katerler men talaptar, Kazirgi zamangy bilim [Challenges and requirements for effective implementation of inclusive education in universities, *Modern education*], 1, 112-117 (2017). [in Kazakh]

24. Buchina O.V. YAroslavl' oblysyndagy inklyuzivti bilim berudi integraciyalau maseleleri. Adisteme, praktika, tekhnologiya: halykaralyk gylymi-praktikalyk konferenciya materialy, Maskeu: MGPPU [Issues of integration of inclusive education in Yaroslavl region. Methodology, practice, technology: material of the international scientific and practical conference, Moscow: MGPPU], 89-95 (2011). [in Kazakh]

25. Mihal'chenko K.A. Inklyuzivti bilim-maseleler zhane sheshu zholdary. Kazirgi

alemdegi bilim beru praktikasy: material halykaralyk gylymdar konf., Sankt-Peterburg: Renome [Inclusive education - problems and solutions. Educational practice in the modern world: material of the international science conference, St. Petersburg: Renome], 77-79 (2012). [in Kazakh]

26. Chiner E., Cardona M. Inclusive education in Spain: How do skills, resources and supports affect regular education teachers' perceptions of inclusive education? *Journal of Inclusive education*, 17(5), 526-541 (2013).

27. Denivarova N.V., Abdresheva M.K. Some Peculiarities of Inclusive Education in Kazakhstan, *Kazirgi gylym men prektika maseleleri* (Tambov: TMTU, 2015, 162 p.).

Сведения об авторах:

Мақұлбек А.Ж. – педагогика ғылымдарының магистрі, докторант, медиакоммуникация және Қазақстан тарихы кафедрасының лекторы, Халықаралық ақпараттық технологиялар университет, Манас көшесі, 34а, Алматы, Қазақстан.

Makulbek A.Zh. – Master of Pedagogical Sciences, lecturer of the Department of Media Communication and History of Kazakhstan, International University of Information Technologies, 34A Manas str., Almaty, Kazakhstan.